

Permeke Museum in Jabbeke

Na drie jaar verbouwingen is het Permeke Museum terug open en dit met de expositie "Constant Permeke in tegenlicht" tot 3 november. Een zeer mooie selectie waar zijn meesterlijke zeggingskracht straalt. Hij is meer dan wat onkundigen omschreven als een kunstenaar die boeren tekende. De expositie brengt werk uit publieke collecties maar ook unieke werken uit privé verzamelingen. De woonst met atelier uit 1929 is een eigensinnig gebouw met een unieke band, de expressie van zijn opdrachtgever. Een goed voorbeeld hoe Permeke samen met architect Vandervoort een ander "soort modernisme" wist te formuleren, ver weg van de toen trendy Art Deco en een dogmatisch modernisme. Een gebouw met een letterlijke en figuurlijke verankering met de Vlaamse bodem.

Mijn moeder vertelde vaak dat Permeke overleed in januari 1952. De herinnering bleef omdat haar moeder ongeveer gelijktijdig overleed in het zelfde Oostends ziekenhuis. Het werk van Permeke leerde ik kennen via Openbaar Kunstbezit waarop mijn vader vanaf het begin een abonnement had genomen. In één van de eerste jaargangen, het meesterlijk werk "Het Afscheid" uit 1948, wat ooit in de expositie werd opgenomen.

Exterieur Permeke museum foto: Permeke Museum / Mu.ZEE

Na zijn dood werd het landgoed en de collectie aangekocht door de Provincie West-Vlaanderen en in 1961 opende het Permeke Museum. In 2018 werd de Vlaamse Overheid eigenaar en de band met Mu.ZEE in Oostende bleef behouden. De "heropening" was aangekondigd met een mooi kaartje met een schilderij "Over Permeke" uit 1922 met aan de achterzijde "najaar 2022". Het wachten werd beloond met een schitterende expositie met als curator Inne Gheeraert. Zij toont werk van een kunstenaar die experimenteerde en zocht om de kracht van zijn beeldentaal te ontwikkelen en dit op groot formaat. De grote houtskooltekeningen zijn van een ongeziene expressie evenals zijn sculpturen.

Niet de kust maar het landelijke Jabbeke

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verbleef Constant Permeke in Engeland. Bij zijn terugkeer naar Oostende begint een indrukwekkende carrière. In 1929 krijgt hij in Antwerpen een grote expositie waarbij hij 144 werken toont. De Belgische Staat koopt een werk van hem voor 60.000 BFr. Het jaar daarop toont hij in het Paleis voor Schone Kunsten maar liefst 600 werken. Hij exposeerde ook in het buitenland met in 1926 een deelname aan de Kunstbiënnale van Venetië. Permeke was een zeer succesvolle kunstenaar, hij verkocht goed en had toegewijde verzamelaars van zijn werk. Vergeten wij niet de grote beurscrash van 1929 die de economie wereldwijd door elkaar schudde. Een direct gevolg is dat de meeste kunstgalerijen failliet gingen en dat veel kunstenaars in de jaren '30 weinig werk konden verkopen.

In 1928 koopt Permeke 2 ha grond in het landelijke en rustige Jabbeke met de financiële middelen die hij opbouwde in de jaren '20. De bouw start in 1929, zijn woonst met atelier geeft hij de naam "De Vier Winden".. In 1934 komt er naast de woning een tentoonstellingsruimte die hij twee jaar later gaat gebruiken als atelier, ook om zijn sculpturen te maken.

Bouw van woning met atelier. Foto Permeke Museum / Mu.ZEE

De foto genomen tijdens de bouwfase met veel personen op de werf toont perfect de ligging van het bouwterrein. Op de achtergrond een lange weg omzoomd met hoge bomen richting dorpskern van Jabbeke, de huidige Constant Permekelaan. Komende vanuit de dorpskern heeft men geen zicht op een kasteel, maar op de woning met atelier van de kunstenaar. Dat de dorpingen verbaasd en velen ook met afschuw keken toen de woning werd opgetrokken is begrijpelijk. Niet enkel de vormgeving van het woonhuis strookte niet met hun verwachtingspatroon maar door de inplanting op het einde van de laan kreeg de constructie een bijzondere status, vermoedelijk groter dan het gemeentehuis. Een woning bouwen met een garage voor een auto sprak tot de verbazing van veel inwoners van Jabbeke. De vraag zal ongetwijfeld gesteld zijn, kan een kunstenaar zoveel verdienen dat hij zich dit allemaal kan permitteren?

Permeke en zijn architect hebben de ligging optimaal aangewend in de planopbouw met een kleine uitbouw op de hoek aan de westzijde. De "leefruimte", zo omschreven op de bouwplannen, kreeg een grote raampartij aan beide zijden. Daardoor kon de avondzon binnenkomen in de woonkamer met zicht op de dorpskern. Het grootste raam is niet zijn schildersatelier maar de leefruimte van "De Vier Winden". Terwijl veel kunstenaars kozen voor een verticaal raam met een noord oriëntatie kiest Permeke voor een atelier op de verdieping met zenitale lichtinbreng via het platte dak. In het atelier zijn er twee ramen. Een klein raam met een zijdelings zicht. Het grootste venster & deur met een driedelige opdeling geeft uit op een balkon. Vanuit deze overdekte buitenruimte kon Permeke het horizontaal landschap bewonderen en opnemen, de grens tussen de aarde met de akkers en de lucht met de steeds veranderende wolkenformaties. Een geliefd onderwerp in veel van zijn werken.

Trapruimte naar schildersatelier met robuuste borstwering. Atelier met raam richting tuin en landschap Foto Permeke Museum / Mu.ZEE

De stedenbouwkundige context is drastisch veranderd sinds 1929. Het gebouw ligt nu langs de drukke "steenweg" Gistel – Brugge en van een idyllisch environment is geen sprake meer. Het open landschap is verdwenen en wordt nu bijna versmacht door opdringerige nieuwbouw.

Architect Pierre Vandervoort

De architect die de plannen opmaakte voor Permeke was Pierre Vandervoort (1891-1946), een niet zo bekende bouwmeester. Geboren in Schaarbeek heeft hij hoofdzakelijk gebouwd aan de Belgische kust. Zijn grootste project was het gemeentehuis van Oostduinkerke, waarvan een foto verscheen in het overzicht van de S.B.U.A.M leden (Société Belge des Urbanistes et Architectes Modernistes).¹ In de opsomming van zijn activiteit staat ook zijn medewerking aan het tijdschrift Beaux-Arts.

In het tijdschrift Bâtir (nr.56/1937) staan drie projecten van Vandervoort. Hij ontwierp verschillende winkels in Oostende: Winkelpand Stork-Hertoge (schoenen) (Adolf Buylstraat, Oostende / verdwenen), Winkelpand boekhandel Mathieu Corman (Adolf Buylstraat, Oostende / verdwenen), Winkelpand Pelsen Deutsch (Kappellestraat, Oostende) (gebombardeed 1940).² Vandervoort was bevriend met verschillende kunstenaars die aan zee woonden, zoals Léon Spiliaert en Constant Permeke. Vandervoort was assistent voor een film van Henri Storck in 1931.³

Welk soort modernisme?

In de fraai uitgegeven catalogus staat een tekst van Anneleen Cassiman met als titel "De modernistische kunstenaarswoning van Permeke". Voor velen, zeker in de jaren '20, is het modern omdat er werd gekozen voor een plat dak en niet voor een traditionele hellende dakvorm. De vraag moet men stellen waarom dit gebouw in Jabbeke niet is opgenomen in het overzicht van de moderne architectuur in België.⁴ Was de architect niet belangrijk genoeg of had men problemen om dit werk te plaatsen? Waarom hebben Permeke & Vandervoort gekozen voor een moderniteit die ver verwijderd is van het modernisme van de Europese avant-garde uit de jaren '20? Via tijdschriften was het werk van architecten als Le Corbusier, Mallet-Stevens, Hoste, Bourgeois en veel andere gekend.

In de catalogus staat een foto van één ander schildersatelier, dat van Oscar Jespers in Brussel uit 1928 ontworpen door Victor Bourgeois. Dit is een gebouw dat aansluit met de drang om de architectuur te dematerialiseren, zichtbaar metselwerk wordt door de avant-garde nauwelijks getolereerd. In Jabbeke is van nieuwe materialen, een betonskelet of een bepleisterde gevel geen sprake. De expliciete keuze binnen het modernisme voor transparantie is totaal afwezig. Van de vijf punten waaraan de moderne architectuur moet beantwoorden die Le Corbusier formuleerde is in Jabbeke niets te bespeuren.⁵ Huib Hoste

experimenteerde met nieuwe bouwtechnieken in zijn tuinwijken en in woning De Beir in Knokke. In Jabbeke geen betonskelet, gewoon een baksteenconstructie.

Expositieruimte uit 1934 opgetrokken naast de woning met atelier. Voorbeeldig gerenoveerd om het werk van Permeke te ontvangen. Foto Permeke Museum / Mu.ZEE

Eind van de jaren '20 kiezen veel verzamelaars voor een trendy art-deco vormentaal. In Jabbeke niets daarvan, het gebouw wijst als het ware de toen toonaangevende Art Deco radicaal af evenals een puur modernistisch vocabularium. Hoe valt het gebouw dan te omschrijven, te typeren? Permeke hield van het landelijk leven maar bouwt geen pseudo hoeve of landelijke villa. Wat had hij dan voor ogen bij zijn keuze? Persoonlijk heb ik het bouwvolume steeds gezien als een veldoven die op verschillende plaatsen in het landschap verscheen tijdens het Interbellum, zeker in de kuststrook. Niet toevallig gaven de dorpelingen aan Permeke's huis de bijnaam "de steenoven". Blokjes klei worden gestapeld tot één groot volume en met vuur worden het na een tijd bakstenen die men kan gebruiken om te bouwen. Het huis roept het beeld op van een grote hoop stenen waarin gaten werden gemaakt, raamopeningen op die plaatsen waar men ze nodig heeft, van een uitgebalanceerde gevelcompositie is geen sprake. Een gebouw dat als een "aardkloot" van klei verbonden is en blijft met de bodem waaruit het is ontstaan. Het bewoonbaar maken van

een veldoven waarin het vuur van het leven en de creatie kan plaatsvinden.

Het huis met atelier is de spiegel, de mimesis van de persoon Permeke. Geen elegant modernisme, maar een kloeke woonst. Ook in de details komt dit tot uiting. De borstwering van de trap naar zijn atelier op de verdieping heeft het karakter van een robuuste constructie.

De eerste grote woning met atelier tot dan toe was het "Torenhuis" in Latem voor de kunstenaar Albert Servaes ontworpen door architect August Desmet in 1917. Hij ontwierp verschillende ateliers van kunstenaars evenals de Veeartsenijschool aan de Gentse Coupure eind de jaren '40. Ook hier een architectonische taal van soberheid, een architectuur met zichtbaar metselwerk, een soort rechtuit rechtaan architectuur zonder franjes maar met beheersing.

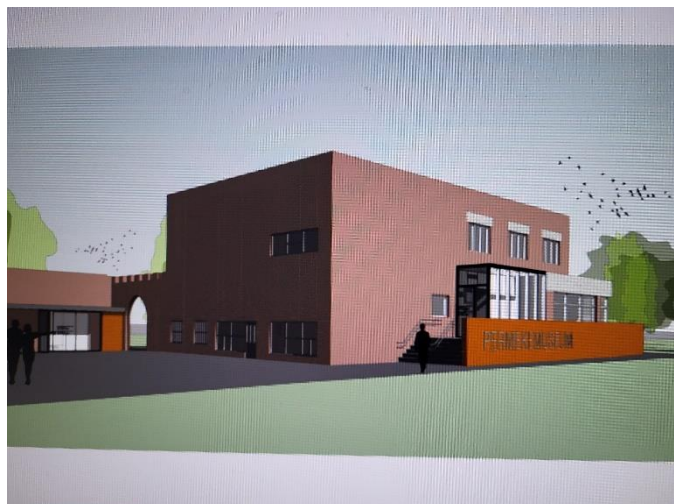
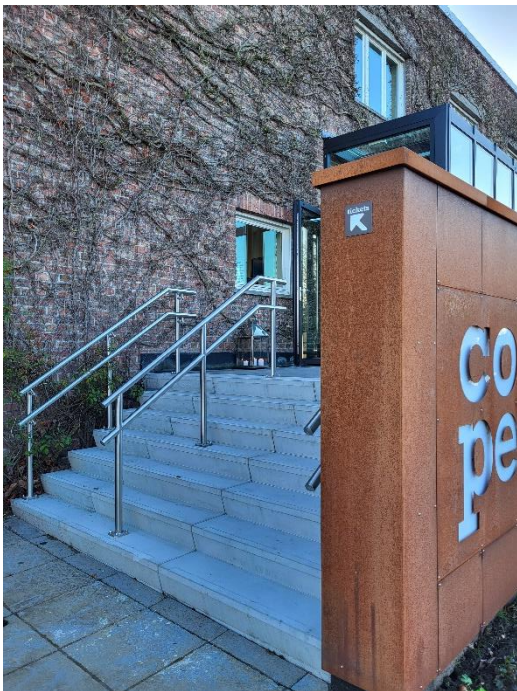
Een verbouwing met veel vraagtekens

Het gebouw heeft sinds 2009 het statuut van Bouwkundig Erfgoed. Het aanpassen van een gebouw uit 1929 aan de huidige normen van klimaat, duurzaamheid en tevens de toegankelijkheid was een zware klus. De opdracht voor renovatie werd toevertrouwd aan ABDM Architecten uit Kruisem. Veel zaken ziet men niet en werden geïntegreerd in de

bestaande constructie. Vanop straat ziet men een metalen wand met daarin aangebracht: Constant Permeke. Achter deze wand een hellend vlak om mensen met beperking toegang te verlenen.

De nieuwe blinkende inox armleuningen passen misschien in een luchthaven maar niet in Permeke's woning. De nieuwe glazen uitbouw in de voorgevel heeft weinig raffinement in detaillering. Waarom de bookshop niet in een afzonderlijk volume aansluitend bij de expositieruimte werd voorzien valt niet te begrijpen. Een plaats voor tickets, shop en de nodige lockers. Men had de "leefkamer", zoals op het plan is aangegeven, kunnen vrijhouden om de bezoekers een video te laten bekijken, even rusten in de ruimte waar Permeke met zijn familie dagelijks verbleef. De spirit van de woning is verdwenen. Bij de aanpassingswerken heeft men zeker aandacht gehad om veel technische problemen op te lossen.

Nieuw trap van het Permeke Museum Foto Marc Dubois

Tekening van ABDM Architecten met bruine versie gevel.

Architectuur is meer dan technische oplossingen geven. Wie naar de website kijkt van ABDM Architecten stelt vast dat er geen referenties zijn om er goed op een oordeelkundige wijze ter harte te nemen. Hoe de Vlaamse Overheid (Agentschap Facilitair Bedrijf) een opdracht gaf op basis van hun CV valt niet te begrijpen. Op hun website staat een rendering van het Permeke Museum, een tekening waarmee men een student van een tweede jaar terug naar huis stuurt. Dat de Vlaamse Bouwmeester niet heeft ingegrepen bij een dergelijk beschermd monument is nog pijnlijker

in dit gehele verhaal. Maar de ontwerpers hebben nauwelijks affiniteit met het karakter, de geest die Permeke wist in te brengen in zijn bouwproject. Een gemiste kans.

Marc Dubois, april 2024

Eindnoten

¹ La S.B.U.A.M. ,Les Editions de La Cité, 1937, p. 103.

Het Gemeentehuis in Oostduinkerke werd in de jaren '50 door architect Arthur Degeyter verbouwd en vergroot.

² Manon Kempinaire, Pierre Vandervoort, in: Maurice Culot, *Architectes Décorateurs belges 1920-1930*, AAM Éditions, Bruxelles, 2023, pp 510-519. Op p. 518 drie foto's en twee affiches van de schoenwinkel Storck-Hertoge in Oostende uit 1927.

³ Info van Erwin Mahieu, Jabbeke

⁴ Jos Vandenbreeden, France Vanlaethem, *Art Deco en Modernisme in België / Architectuur in het Interbellum*, Tielt, 1996.

⁵ De vijf punten van de nieuwe architectuur volgens Le Corbusier: Les pilotis, les toits-jardins, le plan libre, la fenêtre en longueur, la façade libre.